

373.3(07)

B 43

Міністерство освіти України
Інститут змісту і методів навчання
Криворізький державний педагогічний інститут

**ВИКЛАДАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ**

Навчальний посібник

В и п у с к 3

Київ - 1998

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОЗАЦЬКИХ ПІСЕНЬ І ТАНЦІВ

/Г.М. Мартянова/

Формування і розвиток здібностей засобами музики є активна колективна і індивідуальна діяльність. Однак зведення музичних здібностей до окремих видів діяльності може призвести до виведення механізму здібностей з конкретної діяльності, блокуючи систему інших факторів розвитку музичних здібностей. Зв'язок між здібностями та діяльністю можна трактувати і як безпосередній, і як опосередкований.

Варто погодитись, що розвиток здібностей в діяльності носить узагальнюючий характер і конкретизується у співвідношеннях здібностей та музично-педагогічної діяльності як на уроках, так і в позакласній діяльності.

Сприймання, осмислення музичного твору не розглядається тільки як виключний прояв особистості, адже здібності сприймаються як вищий етап розвитку індивідуальних, виконавських якостей, що переходять у волюву та естетичну властивість і передбачає необхідність аналізу тих умов, за яких здійснюється перетворення навичок, умінь і системи знань певного рівня здібностей особистості учня початкових класів на ціональної школи.

За дією програмою з музики для 1-4 класів початкові школярі вивчають пісні, танцювальну музику і марші.

Крім того твори П. Майбороди, М. Дремлюги, М. Лисенка, В. Сокальського Я. Степового, Д. Кабалецького та інших видатних імен української та російської музичної культури.

І на кожному уроці Програми і поурочних методичних розробках для середніх загальноосвітніх шкіл (К.: МО України, 1998) передбачається розуміння, виконання чи слухання українських народних пісень. Як правило народно-пісенні твори, які колись знали козацькі діти чи вивчали в школах Запорозької Січі. Наприклад, твори, рекомендовані для розуміння, виконання чи слухання таких народних пісень, або проведення за ними ігор і танців, лише в першій чверті для 1-2 класу:

1 клас: "Ой ходить сон", "Два півники", "Кумо, кумо, що наварила?", "Ходить сонко по вулиці", танець "Гопак", "Тук, тук, чобіток", "Дітки колом сять", "Веселі гуси", лічилка "Ходить квочка", танець "Аркан", "Ой ссть в лісі калина", лічилка "Раз, два, три, чотири".

Клас: "Добрий день", "Галя по садочку ходила", "Дощик", "Лугом іду, коня веду", "Качка йде", "Гей, не дивуйте", "Йшла лисичка", танець "Козачок", танець "Шумка", українські тріости музики (за вибором учителя), "Вгору сонічко", "Од Києва до Лубен", "Як мені ся сподобала", "Спи, дитинко, спи", "Ходить гарбуз по городу", "Женчичок-брєнчичок", "Дударик", "Ой лис до лисиці", "Козак".

Навіть оглядовий аналіз фольклорних творів для розучування, слухання, виконання, гри чи танцю свідчить, що більшість з них родом з Козацької республіки, з дитинства козаччини, які завжди існували в народі і сьогодні не втратили свого пізнавального, історичного, формуючого, розвиваючого значення як у плеканні усієї юної особистості, її національної суті, так і музичних здібностей.

Зрозуміло, що музичні здібності формуються на процесах сприймання нового матеріалу, висоти і тембральної забарвленості звуку, інтонаційних характеристик звуку тощо. Точність сприймання висоти і тембральності звуків характеризує здобуття чистоти інтонації. Притому сприймання висоти звуку, його відтворення супроводжується голосовими зв'язками звуком певної частоти.

Все це добре ілюструється на прикладі знайомства другокласників з українською народною піснею "Лугом іду" в обробці Я. Степового

На другому уроці першої чверті рекомендується слухання цієї пісні і визначення типу музики. Класик української музики Яків Степанович Степовий (справжнє прізвище Якименко, 1883–1921) здійснив чимало вдалих обробок українських пісень ("Ой на горі жито", "Дощик", "Іде, іде дід, дід" та значний ряд інших, варто згадати три випуски "Пролісків" для дітей), які завдяки мудрому дотуку композиторського хисту стали прикрасою українського пісенного фольклору.

"Лугом іду, коня веду, розвивайсь, мій луже!" – ця пісня в обробці Я. Степового віянула дахощами українського степу, козацькою романтикою і неповторною пісенністю нашого народу.

Українська народна пісня "Козак" в обробці Філарета Колесси (1871–1947) пропонується для виконання, а значить – її спочатку слід вивчити. Вивчення народної пісні, як правило, відбувається за приблизно такими етапами:

- Перше знайомство (слухання твору);
- Знайомство із структурною побудовою твору (аналіз мелодичного малюнку, окремих мелодичних зворотів, метро-ритмічної побудови, який приспів, скільки поетичних строф-куплетів, кульмінація, фінал пісні тощо);
- Виконання твору за складовими частинами пісні (по окремих структурних одиницях): опановуючи при цьому певні вокально-хорові навички;

-Цілісне сприйняття твору;

-Формування виконавської професійної майстерності тощо.

Працюючи над кожним фольклорним (козацьким) твором, учитель, хоче того, чи ні, стикається з моторним музичним компонентом сприймання висоти і тембральної насиченості звука як суті вокалізації.

Взагалі сприйняття учнем цілого музичного твору своєю процесуальністю можна порівняти з етапами звуковисотного сприймання, якому властиві три етапи, а саме:

1. Сприймання звукової музичної фрази засобами її відтворення.

2. Сприймання звуку і музичної фрази засобами внутрішнього прослування.

3. Сприймання ряду звуків і музичних фраз вцілому і одночасно.

Яскравим прикладом тому може служити слухання української обрядової пісні в обробці Миколи Дмитровича Леонтовича (1877-1921) "Дударик" у виконанні хорової академічної капели хлопчиків "Дударик" Львівського будинку учителів (художній керівник, заслужений діяч мистецтв України Микола Кацал). Слід відзначити, що академічна капела хлопчиків "Дударик" - то класичний зразок українського багатоголосного співу, адже кожен твір виконується на чотири (а з підголосками і того більше) голоси. Візитний твір "Дударик" в обробці М. Леонтовича є прикрасою репертуару і багато літ майстерно виконується юними виконавцями. Після прослуховування "Дударика" (другий урок в 2-му класі) учитель може провести коротеньку бесіду за таким планом:

1. Як можна назвати виконання пісні "Дударик" академічною капелю хлопчиків "Дударик", в якій є співаки-другокласники?

(Класичне, високо художнє, проникливе, глибоко хвилююче, надзвичайно майстерне, багатоголосне... А ще як?)

2. Чи кожен хотів би так співати, як юні "дударики"? Чи хочеться самим розучити цей безсмертний твір?

(На третьому уроці уже відбудеться виконання української народної пісні "Дударик".)

3. Які ще українські народні пісні обробив М. Леонтович?

("Женчикок-брєнчикок", "Ой лис до лисиці", "Дітки колом стоять" та ряд інших.)

Зовсім не просто знайомити наймолодших школярів із козацькими народними танцями "Гопак", "Метелиця", "Козачок" та іншими. Будемо пам'ятати, що усі діти, які навчалися і виховувалися в дитячих садках, уже знайомі із поняттями і рухами "перемінний крок", "присядка", "ковирялочка з придтупом" та іншими.

Уже в початкових класах учні національної школи повинні зна-

ти, що українські танці "Гопак", "Козачок", "Метелиця", "Повзунець" та інші за своїм походженням з дохристиянської доби, з появою козацтва вони уже давно перетворились у ритуальні танці, і саме такими вони слугували суспільству. Козаки, сприймаючи ці танці як свої, як ритуальні, перетворили у танці триумфальної перемоги. Оті рухи, що згодом назвуться "падебаксом", ніщо інше як символічна передача засобами танцю просування кінного козацтва (бойової кінноти у наступу), звичайнісінький "перемінний крок" — то стрімкий хід наступаючого пішого козацтва, вистриб у присядку-стрибок на ворога, перемога його і далі-ушлявлення волі, хоробрості і героїзму козака. Відкидання ноги в присядці чи в "повзунці", то-відгін нечистої сили, то-застереження ворогів проти нападу ("Не лізь непроханим!").

Як же навчити наймолодших "Гопак", "Козачку", "Метелиці" та іншим, за спрощеною складністю доступних учням 7-10-річного віку?

Перш за все-серйозне дидактичне забезпечення: плакати із зображенням юних танцюристів, які "демонструють" шість основних танцювальних позицій; великоформатні фоторепродукції провідних танцюристів (ансамблів і їх солістів) у певних танцювальних фігурах і композиціях; відеозаписи (касети) концертів, на яких виконувались би "Гопак" (у різній постановці, різні їх варіанти, різні танці під одною назвою) "Козачок", "Метелиця"; музичні записи мелодій цих танцювальних творів. Таке заняття бажано проводити у спортивній залі, де є "шведські стінки", які разом із "станками" (поручні для підтримки танцюриста одною рукою) створюють потрібні умови для занять-розминок, занять розучування основних рухів та фігур козацьких танців. Репетиції по об'єднанню фігур у танець теж варто проводити у спортивному залі (за умови, коли в навчальному закладі відсутній танцювальний клас).

При розучуванні фігур і усієї композиції (малюнку) танцю, варто розповісти учням, чому так названо цей унікальний твір козацького побуту, культури, світоглядності, які не залишають жодного українця байдужим, а увесь світ глядачів хвилюють нестримною експресією, нечуваним захопленням і всеохоплюючим зачаруванням...

Учні, виконавці козацьких танців, слухачі музики-супроводу і спостерігачі виконання повинні знати, що назва танцю "Гопак" походить від дієслів гупати, стрибати, скакати, належить до танцювальних мелодій розміром 2/4 (рідше 4/4) і відрізняється життєстверджувальним характером, захоплюючими, енергійними та розухабистими рухами.

Прозорими є етимологія назв танців "Козачок", "Метелиця", "Повзунець" та інших, що дійшли до сьогодні як вісники славної минувшини українського козацтва.

Завершаючим в ансамблі козацьких танців є специфічний до кожного танцю костюм. До "Гопака" характерними деталями костюма повинні бути вишиванка, шаровари і чобітки для хлопчика, у дівчаток—спідничка підтичка, вишиванка, віночок із стрічками, чобітки або однотонні туфлі. До костюмів "Козачка" додаються шаблі і пістолі, козацькі готроверхі шаблі і свита, одягнута на одне плече. У дівчаток до одягу додається свитка-жупанка, оздоблена бісерним вишиванням.

"Повзунець", як відомо, виконується на різних фігурах присядки, дівчата у цьому танці участі не беруть. У хлопчиків обов'язковими стають червоні кушаки.

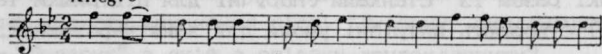
"Метелиці"—різнобарвні танці-вихорі не потребують якогось специфічного одягу, хоча бажано, щоб він мав елементи зимового вбрання, адже метелиці бувають лише зимою...

Коли зростає майстерність, виникає потреба деякі танці супроводжувати хорovým співом. Так виникає ансамбль козацької пісні і танцю з яскравою і привабливою назвою: "Дударики", "Інгульчани", "Соколята" або ще як, але обов'язково святе для кожного українця, кожного сучасного козаченка і козачівни. Лише тоді їх серця заб'ються в ритмі національного менталітету.

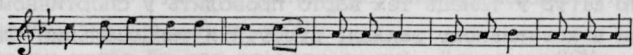
Приклад пісні-танцю/ ритм і мелодика "Гопака"/:

ОЙ ЛОПНУВ ОБРУЧ КОЛО БАРИЛА

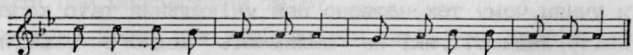
Allegro

Ой лоп - нув об - руч ко - ло ба - ри - ла, дів - чина ко - за - ка

та й о - ду - ри - ла. Ой ду - ма - ло - ся, пе - ре - ду - ма - ло - ся,

о - дур го - ло - ву бе - ре, що да - ле - ко він жи - ве.

Ой лопнув обруч коло барила,
Дівчина козака та й одурила.

Приспів.

Ой думалося,
Передумалося,
Одур голову бере,
Що далеко він живе.

Ой чия ж це хата незаметена,
Ой чия ж це дівчина незаметена?

Приспів.